

ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİKALARI VE BUNUN ENERJİ SEKTÖRÜNE YANSIMASI

Prof. Dr. İZZETTİN ÖNDER
İstanbul Üniversitesi

ÖZET

Yeni Dünya Düzeni içinde geliştirilen hakim-sermaye merkezli uluslararası ekonomik politikalar, kâr oranları gerileyen sermayeye yeni üretim ve/veya tüketim merkezleri açmaya yöneliktir. Yeni üretim teknolojilerinden ve hızlı haberleşme olanaklarından yararlanan sermaye ucuz emek, geri çevre bilinci, zayıf denetim kurabilen devlet vb. gibi, kendisi için avantajlı olan alanlara yönelmektedir. Hakim merkez sermayenin bu yönelişi karşısında ağır borçlu konumda olan ve teknolojisi geri olan çevresel ekonomiler bu politikaları reddememektedirler. Enerji, hakim sermaye açısından fevkalade elverişli bir alan olarak görülmektedir.

Türkiye, bu bağlamda, diğer çevresel konumlu ülkelere göre daha farklı bir konumda, bulunmaktadır. Avrupa'nın en uzağında, Asya'nın Avrupa'ya yakın yerinde, hem İslam, hem de Türk aleminin ortasında bulunan Türkiye, güvenli bir Batı dostu olarak, çevredeki enerji potansiyellerinin toplandığı, üretimin gerçekleştirildiği ve buradan Batı'ya enerjinin sevk edildiği bir ülke olabilir. Ulusal çıkarlar açısından, hiç zaman yitirmeden, Türkiye bu konuları tartışıp, kamuoyunu bilgilendirip, politik tavrını ortaya koymak zorundadır.

Kapitalizmin bunalımı, sermaye birikim hızı ve teknoloji yoğunluk derecesine bağlı olarak, farklı dönemlerde farklı görüntülerde olmak üzere, sermayenin tarih sahnesine çıkışının ilk dönemlerinden itibaren oluşagelmiştir. (4) İlk dönemlerde çevrimsel iniş-çıkışlar biçiminde görülen dalgalanmalar muntazam devinimler olarak algılanmış ve bunun nedeni ekonominin işleyişinden çok dışsal bir faktör olan güneşdeki patlamalara bağlanmıştır.

İlk dönem ekonomik konjonktür dalgaları o derecede masum olarak görülmüştür ki, bu dalgaların oluşturabilecekleri tahribat bir yana, düzeltilmeleri için özel politika önlemlerine dahi gereksinme duyulmamıştır. "Fonksiyonel Mali Politikalar" adı verilen politikalar çerçevesinde ve iradi hiçbir müdahaleye gerek kalmadan, otomatik olarak muntazam konjonktür dalgalarının düzelebileceği savunulmuştur.

İrili ufaklı çok sayıda yaşanan ekonomik dalgalanmalara, başlangıçta “kriz” adı dahi verilmemiştir. Bu dalgalanmalar o denli sistemin kaçınılmaz bir parçası olarak algılanmıştır ki, bunların dalga boyları, derinlikleri ve frekansları hesap edilmiş ve böylece saptanan ampirik bulgular birer kural gibi genel kabul görmüştür.

Klasik iktisat ekolünün bu sığı yaklaşımı karşısında, radikal ekole dahi iktisatçılar daha yapısalcı bir bakış açısından yaklaşım yaparak, söz konusu dalgaların doğal olmadığını ve sistemin uzun dönemli krize sürüklenme eğilimi taşıdığını vurgulamışlardır. Kondradieff dalgaları olarak anılan bu yeni açıklama yöntemi hem klasik hem de Marksist iktisatçılarca fazla rağbet görmemiş olmakla beraber, sistemin işleyişinin anlaşılması açısından bunun önemli yeri olduğu düşünülmüştür. (3)

1929 kapitalist dünya için hem çöküş, hem de yeni bir toparlanma ve değişik bir raya oturma yılı olmuştur. Görünürde ciddi bir neden olmadığı halde, A.B.D.’de başlayan kriz, önceleri menkul değerler piyasasını, daha sonraları ise mal ve faktör piyasalarını vurdu. Milyonlarca insan işsiz kaldı, fiyatlar astronomik düzeylerde geriledi, buna rağmen büyük stoklar oluştu ve firma iflasları tüm kapitalist dünyayı derin bir bunalıma sürükledi. (1) (4)

1929 Krizi, kapitalist dünyayı, sosyalist dünya karşısında yenilgiye uğratmamak için yeni politika arayışlarına itti. Böylece geliştirilen ünlü “Keynesgil Politikalar”, devlete, klasik teori öğretisine zıt olarak, beklentilerin olumlu kılınması ve piyasaların canlandırılması görevlerini yükledi. Böylece uygulamaya koyulan politikalarda sosyal devlet görüşleri hakim oldu. (4)

1929 Krizi’nin politik bağlamda geliştirdiği ve eskiye göre değişik olan öğretisi, krize dıştan iradi müdahale ve böylece “kriz yönetimi” kavramını oluşturarak, krizi hafifletmek ve çözmek için iradi yolları gösterdi. Böylece kapitalist dünyanın içinden gelişen öğretiler de krizi sakıncalı bir gelişme olarak algılamış ve bunun yönetilmesi yöntemlerini geliştirmeye koyulmuştur.

Klasik öğretisi ile radikal öğretisi arasındaki en önemli fark, krizin nedeni ile ilgili görüşlerde ortaya çıktı. Radikal öğretisi krizin ana nedeninin aşırı sermaye birikiminden kaynaklandığını ileri sürerken, Keynes sistemi mantığına dayanan kapitalist hakim öğretisi eksik tüketim görüşünü geliştirdi. (5) Ne var ki, üretim tekniklerinin üretim yerlerinin aşırı biçimde kaydırılmasına elverişli olmadığı dönemlerde hemen her iki görüşün doğal sonucu olarak ticari emperyalizm gelişmeye yüz tuttu.

Kriz teorileri sadece krizlerin yeknesaklaşması ve giderek derinleşmesi neticesinde değil, aynı zamanda sermayelerarası mücadelelerin de bir sonucu olarak geliştirildi. Böylece yirminci yüzyılın ortalarına doğru iki çizgi belirginleşmiş oldu. Birincisi, sermaye birikimi ile birlikte krizler de hem nitelik değiştirmeye, hem de derinleşmeye başladı. Eskilerde inişli-çıkışlı dalga biçiminde oluşan krizler artık giderek olumsuzluğa doğru seyreden bir görüntü kazanmaya başladı. İkincisi de “kriz denetimi” kavramı ve politikaları

bizzat sermaye çevreleri tarafından geliştirilmeye başladı. Zira krizler sermayeyi vurduğu derecede marjinal sermayeyi elimine ederek, kriz sonrasında eskiye göre daha güçlü sermayenin oluşumuna neden oluyor. Bu nedenle, denetlenemeyen aşırı birikim sonucu oluşan krize göre politika geliştirebilen sermayenin krizden kazançlı çıkması olasılık içinde görülüyordu.

Aşırı birikim nedenine dayalı kapitalizm krizi borsaların geliştirilmesi ve finansal liberalizasyon ile uluslararası yayılma şiddetini de arttırmıştır. Finansal liberalizasyon uluslararası akışkanlığı arttırdığı sürece kapitalizmin krizini merkezden çevreye taşımaktadır. Hakim kapitalist dokuların çevresel konumlu ülkeleri finansal liberalizasyona sürüklemelerindeki temel mantık da budur. (4)

Yeryüzü kaynaklarının hızla tükenmeye yüz tuttuğu ve sanayileşmenin ilk dönemlerindeki yerleşim merkezlerindeki emek maliyetinin de artması karşısında girilen her yatırım yeni pazarlar ve yerleşim yerleri gereksinimini arttırmaktadır. Zira, yeni yatırımlarla birlikte sıkışan sistem içinde kâr oranları gerilemektedir. Kapitalist krizin temel göstergesi olan kâr oranlarının gerilemesi olgusu, sistemin organik işleyişi sonucunda ortaya çıkmakta ve sermaye birikimini ciddi olarak tehdit etmektedir. (1)

Kâr oranlarının gerilemesi karşısında sermaye üç tip tepki geliştirmektedir. Bunlardan birincisi emek cephesine saldırarak, sendikaları parçalamak ve ücretleri baskılamak biçiminde gelişmektedir. İkinci tip tepki, devlete yüklenerek bir yandan kredi taleplerini yoğunlaştırmak, diğer yandan da vergi yükünden kaçınmak olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü tip tepki ise, yeni üretim merkezlerine ve yerlerine doğru üretim ve faaliyet alanlarını genişletmek olarak karşımıza çıkmıştır. Teknolojinin gelişmesi ve emek-yoğun üretim teknikleri yerine sermaye-yoğun üretim teknolojisine geçilmiş olması emek fazlasını açığa çıkartırken, sermayenin hareket alanını da genişletmede önemli rol oynadı. (1) (5)

Sıkışan kâr oranları karşısında hem ülke içinde hem de dış ülkelerde yoğun özelleştirmeler ve devletin küçültülmesi tezleri geliştirildi. Böylece sermaye yoğun bir biçimde yeni ve bakir alanlara girerek, kâr oranlarının gerilemesini engellemeye, hatta olanaklar çerçevesinde yükseltmeye yeltendi. Çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) ortaya çıkması ile sermaye seyyaliyeti iyice artmış oldu. (2)

Batı'lı çevrelerde sermaye yoğunlaşırken, çevresel ekonomilerdeki geliştirilmemiş alanlar ve/veya önünde güçlü gelişme potansiyeli olan alanlar merkez sermayenin dikkatini çekmeye başladı. Bu alanlardan en önemlisi de enerji alanıdır. (1) (5) Enerji, Batı'lı çevrelerde durağan bir aşamaya gelmiş, buna karşın gelişmekte olan ülkelerde ise bu sahada önemli bir boşluk bulunduğundan dolayı, enerji alanı da, silah vb. gibi çok ciddi biçimde üzerinde durulan bir konu olarak gelişmiştir.

Yeryüzünü işgal politikasını adım adım geliştiren güçlü merkezi sermaye, çevresel konumlu ekonomilere yayılırken, emek maliyetinden tasarruf yanında, düşük çevre bilinci

ve yetersiz kamu denetiminden de yararlanmayı amaçlamaktadır. Batı'lı ekonomilerde %1 veya %2'ler düzeyinde düşük seviyede seyreden enerji talep artışı, gelişmekte olan Türkiye gibi ekonomilerde %9-10'lara dek çıkabilmektedir. Bu boyutta bir talep artışı piyasaların genişleme yönünde olduğunu göstermektedir. Ancak, Batı'lı sermayenin atılım mantığı bunu da aşmakta ve enerji üretiminde kirliliği çevresel konumlu ekonomilere taşımaya yeltenmektedir. Nükleer enerji bunun tipik örneğini oluşturmaktadır.

Görülüyor ki, enerji açısından çevresel konumlu ekonomilerin ikili bir işlevi söz konusudur: Birincisi, yeni tüketim ve ona bağlı olarak üretim alanları açmak, ikincisi ise, üretimdeki kirliliği çevresel alanlara taşımaktır. Enerji teknolojisi enerji iletim konusunda sağladığı olanaklar çerçevesinde üretim kirliliği bir merkezde toplanarak, tüketim diğer bölgelere kaydırılabilir. (5)

Böylesi bir politikanın uygulanabilmesi açısından sadece üretim teknolojisi değil, aynı zamanda gelişmekte olan ekonomilerin içinde bulunduğu, daha doğrusu itildiği durum da merkezi sermayenin kendi politikasını dayatma gücünü arttırmaktadır. Ağır dış ve iç borçlu konumda bulunan çevresel ekonomiler, gerek IMF politikaları doğrultusunda, gerek kendi sermaye dinamikleri ile, Batı'nın bu yöndeki önerilerine açık olmaları bir yana, bizzat kendileri davetkâr olmaktadır.

Türkiye de, hem ekonomik hem de jeopolitik açılardan Batı'nın enerji merkezi olma potansiyeli taşıdığı gibi, ağır borçlu konumu ile bu potansiyeli de şiddetle destekler bir görüntü sergilemektedir. Borç baskısı altında siyasilerin ve iç sermaye dinamiklerinin kamuoyunu yanıltıcı politikaları ile, Türkiye'nin bir enerji darboğazına gireceği de yoğunlukla dillendirilince, Batı'lı sermaye çevreleri amaçlarına yaklaşmaktadır.

Ancak, bir yandan enerji üretim ve dağıtımında optimum yönetimi belirlemek, diğer yandan da alternatif enerji kaynakları arasında ulusal çıkarlara en uygununu seçmek, yerli ve özellikle de yabancı sermayenin baskılarından kurtulup, ulusal egemenlik çerçevesinde karar oluşturmak ile olasıdır.

KAYNAKÇA

1. Başaran, Funda-Özdemir, Önder: Telekomünikasyonda Özelleştirme KİGEM, Ankara, 1998.
2. Hirst, Paul-Thompson, Granhame: Küreselleşme Sorgulanıyor (Çev. Ç. Erdem-E. Yücel), Dost, Ankara, 1996.
3. Mandel, Ernest: Kapitalist Gelişimin Uzun Dalgaları (Çev. D. Işık), Yayın, İstanbul, 1986.
4. Martin, H. Peter-Schumann, Harald: Globalleşme Tuzağı (Çev. Ö. S. Karadana-M. Kahraman), Ümit, Ankara, 1997.
5. O'Connor, James: The Meaning of Crisis Basic Blackwell, New York, 1987.
6. Soyak, Alkan: Teknolojik Gelişme ve Özelleştirme Kavramı, İstanbul, 1996.